

ДОСВІД ПОЛІЦІЇ ООН В ОЦІНКІ ДИНАМІКИ АГРЕСИВНОСТІ НАТОВПУ В ОПЕРАЦІЯХ ІЗ ПІДТРИМАННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ДЛЯ ВИРОБЛЕННЯ ПОПЕРЕДЖУЮЧОЇ ПОЛІТИКИ

THE EXPERIENCE OF UN POLICE IN EVALUATING THE DYNAMICS OF CROWD'S AGGRESSIVENESS IN THE OPERATIONS AIMED AT MAINTAINING PUBLIC ORDER TO DEVELOP PREVENTION POLICY

Долженков О.Ф., д.ю.н., професор,
професор кафедри політичних наук і права

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського

Пядишев В.Г., д.ю.н., доцент,
професор кафедри кібербезпеки та інформаційного забезпечення
Одеський державний університет внутрішніх справ

Стаття містить узагальнення досвіду підрозділів поліції ООН щодо врахування особливостей поведінки натовпу під час урегулювання масових заворушень. Розглядаються типи неагресивного натовпу: випадкові натовпи, глядацькі, збуджені натовпи (схожі з попередніми, але охоплені сильними емоціями). Розрізняються типи агресивного натовпу: натовп, що має на меті вандалізм або вбивство; натовп, що тікає від передбачуваної загрози; корисливий (мародерський) натовп. Простежуються три фази розвитку натовпу: прибуття, безпосередні збори, розсіювання, зокрема примусове. Висвітлюються причини трансформації неагресивного натовпу в агресивний: натуральні причини, а також роль мотиваторів-агітаторів та злочинців в організації спалаху насильства. Надаються рекомендації щодо їх своєчасного усунення з натовпу. Також спалахи насильства можуть стати результатом неадекватних дій поліції. Проаналізовано арсенал засобів і методів агресивного натовпу: від створення барикад, використання зброї і металевих снарядів, автомобільних аварій до використання слабких людей як живого щита.

Висвітлено питання, відповіді на які критичні для оцінки потенційних загроз від натовпу. Вказано на численні завдання підрозділу поліції під час взаємодії з натовпом, серед яких першими є захист права людей на законних підставах збиратися і висловлювати свою думку, а також підтримка мирної обстановки. Для поліції під час стримування натовпу основними висновками з класичної моделі натовпу є такі: 1) у особи, яка діє у складі натовпу, знижується бар'єр особистої відповідальності, 2) синдром «зараження». Встановлено, що найважливішими з висновків сучасної науки про поведінку натовпу для поліції є ті, що поведінка натовпу створюється індивідуумами, вона динамічна і залежить від контексту. Підкреслено нагальну необхідність вжити всіх заходів, щоб організувати діяльність підрозділу не в реактивному, а у випереджувальному режимі.

Ключові слова: поліція ООН, сформовані підрозділи поліції, масові заворушення, трансформація натовпу, агресивний натовп, тактика натовпу, теорія поведінки натовпу, критичні чинники.

The article contains a generalization of the experience of UN police units in assessing the peculiarities of crowd behavior when regulating mass riots. The types of non-aggressive crowd are considered as: casual crowds, crowds of spectators, agitated crowds (similar to the previous ones, but overwhelmed with strong emotions). The types of aggressive mobs are distinguished as: the mob having an aim of vandalism or murder; the escape mob, fleeing away from a perceived threat; acquisitive (looting) mob. The three crowd development phases are traced: assembly; gathering; dispersal, in particular, forced dispersal. The reasons for transformation of a non-aggressive crowd into an aggressive mob are highlighted: natural reasons, as well as the role of motivators-agitators and criminals in organizing an outbreak of violence. Recommendations for their timely elimination from the crowd are given. Also, outbreaks of violence can be the result of inappropriate police actions. The arsenal of means and methods of an aggressive mob is analyzed: from the creation of barricades; the use of weapons and projectiles; car accidents up to the use of weak people as human shields.

Questions, the answers to which are critical for assessing potential threats from the crowd, are highlighted. The numerous tasks of a police unit interacting with a crowd are pointed out, among which the first is to protect the right of people to legally assemble and express their opinion, as well as to maintain a peaceful environment. For the police, during crowd control, the main conclusions of the classical crowd model are: 1) the barrier of personal responsibility of a person acting in a crowd, is being reduced, 2) the "infection" syndrome. It was found that the most important conclusions of modern science on crowd behavior for the police are that the crowd behavior is being created by individuals, it is dynamic and it depends on the context. It was emphasized that it is absolutely necessary to take all measures to organize the activities of the unit not in a reactive, but in a proactive mode.

Key words: UN police, formed police units, riots, crowd transformation, aggressive mob, crowd tactics, crowd behavior theory, crucial factors.

Постановка проблеми. У сучасному світі майже на всіх континентах спостерігається безліч прикладів громадянських заворушень [1,3; 2,1; 3,1; 4,2; 5,2; 6,1; 7,1]. Нині їх інтенсивність зросла також у зв'язку з рухом «Black lives matter» та з пандемією COVID-19. Їх глибина і масштаби варіюються від невеликих скупчень людей, які висловлюють словесний протест, до повномасштабних заворушень, що призводять до руйнування власності та насильства стосовно інших осіб. Пов'язані з ними процеси дестабілізують діяльність і звичайний стиль існування не тільки регіонів, але й цілих держав, ведуть до руйнувань, економічних збитків та людських жертв.

В усіх країнах відповідальність за врегулювання процесів, пов'язаних із громадськими заворушеннями, покладається насамперед на спеціалізовані підрозділи поліції і входить в коло їх службово-бойової діяльності. Забез-

печення ефективного врегулювання передбачає використання безлічі компонентів діяльності поліції, одним із найважливіших серед них є здатність прогнозування поведінки натовпу, заснована на глибокому розумінні типології натовпу, фаз і можливих напрямів її розвитку залежно від множини зовнішніх і внутрішніх факторів.

Ступінь наукового розроблення теми. Службово-бойовій діяльності сил захисту правопорядку присвячена велика кількість робіт таких видатних вітчизняних учених, як Н.М. Атаманчук, О.М. Бандурка, С.В. Белай, С.А. Годлевський, В.Л. Грохольській, О.В. Гуляк, Ю.В. Дубко, І.В. Свтушенко, А.В. Жбанчик, В.С. Зеленецький, І.В. Зозуля, Р.А. Каложний, І.О. Кириченко, В.К. Колпаков, О.Г. Комісаров, О.В. Копан, О.В. Кривенко, М.В. Куркін, С.О. Кузніченко, В.В. Мацюк, В.І. Олефір, С.М. Пашков, В.П. Петков, М.Б. Саакян, Д.В. Талалай, В.М. Тертишник, О.М. Ціль-

мак, С.О. Шатрава, О.Н. Ярмиш, С.А. Яровий. Найбільш фундаментальною і всеохоплюючою роботою вітчизняних учених в цьому відношенні можна вважати навчальний посібник «Психологія натовпу та управління ним під час виконання службово-бойових завдань» Національної академії Національної Гвардії України [8].

Проте останнім часом саме за кордоном має місце величезна кількість і різноманітність цивільних заворушень і накопичений значний досвід взаємодії поліції з різними видами натовпу. Значною мірою з цією діяльністю доводиться стикатися у складі операцій з підтримання миру в зонах локальних збройних конфліктів представникам поліції ООН, а саме так званім «сформованим підрозділом поліції» – СПП (formed police units – FPU), яким безпосередньо доводиться взаємодіяти з некерованим або агресивним натовпом [9].

Метою пропонованої роботи є розкриття чинників, що визначають поведінку натовпу і впливають на ефективність і безпеку діяльності підрозділів поліції щодо підтримання громадського порядку в умовах сучасних масових подій.

Виклад основного матеріалу.

1. Відмінності масових зборів

З погляду правоохоронних органів натовпи слід класифікувати насамперед за ознакою агресивності:

- неагресивний натовп (crowd – англ.) – це законні збори людей, які організовані, дисципліновані і переслідують неагресивну мету;
- агресивний натовп (mob – англ.) – це натовп, який вийшов з-під контролю через різні сильні впливи, такі як расова напруженість, помста тощо.

Персонал СПП повинен брати до уваги, як збираються окремі особи і невеликі групи і як вони взаємодіють у процесі збору. Організована маса – це зібрання великої кількості людей і невеликих груп, тимчасово зібраних в одному місці. Ці невеликі групи зазвичай складаються з друзів, членів сім'ї або знайомих, які представляють групу переконання або спільну справу. Люди у невеликих групах відомі тільки товаришам у їхній групі та іншим учасникам зборів, які приїхали з того ж району або спільноти.

1.1. Три типи неагресивного натовпу

Випадкові натовпи (наприклад, у супермаркеті) ідентифікуються як окремі особи або невеликі групи, у яких немає нічого спільного, щоб пов'язати їх разом. Якщо вони мають плани, то тільки їхні власні. Вони перебувають окремо і залишають місце окремо. Випадкові натовпи складаються з окремих осіб або невеликих груп, що займають одне і те ж місце, наприклад торговий центр, де ці люди або невеликі групи зустрічаються випадково.

Натовпи глядачів (наприклад, на спортивних заходах) схожі на випадкові натовпи з одним додатковим елементом – подією. Є безліч подій, які змушують людей збиратися у натовп, наприклад: спортивні заходи, пожежі і нещасні випадки, музичні концерти, страйки, демонстрації і протести. Окремі особи або групи збираються на цих заходах зі спільною метою.

Збуджені натовпи – це зазвичай випадкові натовпи або натовпи глядачів із додаванням сильних емоцій, які висловлюються вербально. У міру того, як усе більше людей в натовпі стають емоційно залученими, може розвиватися почуття єдності, викликаючи зміни в загальній поведінці. Крики, зойки, плач і грубі обзивання – все це прояви збудженого натовпу.

1.2. Три типи агресивного натовпу

До таких типів слід віднести:

- натовп, що має на меті знищити, пошкодити приватну власність або символи, вчинити вбивство;
- натовп, що тікає від передбачуваної загрози, такої як зброя, вогонь або сльозогінний газ;
- корисливий (мародерський) натовп, що прагне грабувати або мародерствувати.

Екстремальні акти насильства і матеріальний збиток часто є частиною діяльності агресивного натовпу. Такі натовпи складаються з окремих індивідуумів і груп, які змішуються разом і стають текучими. У таких видів натовпу є всі елементи перелічених вище типів неагресивного натовпу, з додаванням агресивних, фізичних та іноді насильницьких дій. У таких умовах люди в натовпі часто говорять і роблять те, чого зазвичай не роблять.

2. Розвиток натовпу

У всіх випадках натовп у своєму розвитку послідовно проходить процеси прибуття, збору і розсіювання.

2.1. Перша фаза – процес прибуття

Спонтанне прибуття зазвичай забезпечується неформально і в основному через інформацію з уст в уста (від однієї людини до іншої або від однієї групи до іншої). Учасники поширюють інформацію, розповідаючи один одному, коли, де і що відбудеться. Поширення інформації можливо і за допомогою електронних засобів текстових повідомлень або соціальних мереж.

Організоване прибуття здійснюють окремі особи і групи, які передають інформацію одне одному в межах підготовки до довгострокового заходу. У деяких організаторів груп є кошти для матеріально-технічної підтримки, такої як транспорт, їжа і вода для учасників. Рідко буває, що за прибуття до зборів відповідає одна група. Організованість прибуття значною мірою залежить від усталених груп, які залучають людей до зборів. Прикладами добре організованого прибуття є групи, що представляють вкрай релігійні конфесії, етнічні організації і профспілки. Організатори процесів організованого прибуття більше покладаються на централізоване планування й організацію. Одна або кілька груп пропонують організаторам для контакту списки імен і груп потенційних учасників.

2.2. Друга фаза – безпосередньо збори (неагресивні натовпи, групи, окремі особи)

Неагресивні натовпи:

- не слід розглядати їх як однорідні групи;
- вони складаються не з окремих осіб, а зазвичай з невеликих груп, які можуть бути знайомі або не знайомі одна з одною;
- неагресивні натовпи зазвичай не унікальні і не відрізняються насильством або протиправною поведінкою.

Групи:

- групи і окремі особи в натовпі не однакові в своїй мотивації;
- групи всередині натовпу часто діють в унісон, намагаючись досягти своїх цілей;
- групи складаються з людей, які зазвичай не анонімні одне одному;
- необхідно ретельно розглядати групи, що діють із різними модальностями (мають до подій різні відносини і здійснюють відповідні дії).

Фізичні особи:

- є тенденція розглядати їх як частину групи, але не як окремих суб'єктів;
- вони не демонструють унікальних емоційних проявів.

2.3. Третя фаза – процес розсіювання

Фаза розсіювання завершує процес збору або починає його згасання. Вона включає в себе переміщення людей з початкового місця, де вони зібралися, до одного або кількох альтернативних місць. Розсіювання може відбуватися в плановому порядку, в екстремному або з примусу.

Рутинне (планове) розсіювання – це коли натовп йде сам без стороннього впливу, момент його може бути вказаний заздалегідь і може бути включений в інструкції зі зборів, надані організаторами заходу.

Екстремне розсіювання – коли люди залишають територію в результаті несподіваної кризи (пожежа, вибух, загроза вибуху, терористичний акт). Люди в такій надзвичайній ситуації швидко оговтуються від початкового шоку і часто знаходять імпровізовані способи вивести себе і своїх това-

ришів із небезпечної ситуації. Тому вкрай важливо, щоб поліція на місці події уважно стежила за ситуацією, щоб не плутати розсіювання зборів з актом насильства.

Примусове розсіювання характеризується застосуванням сили. Отже, ця версія має розглядатися як останній засіб. Тому командний склад СПП на місці повинен ретельно розглянути варіант переговорів. Цей метод є кращим для використання і довів свою успішність у створенні сприятливих умов для попередження ймовірності інцидентів.

3. Оцінка потенційного розвитку масових зборів

3.1. Фактори, які необхідно врахувати під час оцінки натовпу

Командний склад СПП під час проведення операцій з управління натовпом повинен ретельно врахувати:

- оперативну обстановку;
- ставлення натовпу;
- наявність факторів і елементів, які можуть вплинути на натовп.

Неагресивні натовпи, як правило, не створюють серйозних проблем. Проте іноді неадекватність місця проведення і недостатнє розуміння натовпом ситуації призводять до травм і жертв. Надмірна скупченість призводить до втрати контролю індивідуумами, психологічних та фізіологічних проблем.

Щоб своєчасно зрозуміти, з якими загрозами доведеться зіткнутися, під час оцінки натовпу слід взяти до уваги такі чинники, як:

- масштаб натовпу;
- поведінка або відносини;
- вид діяльності;
- статичний або динамічний характер;
- напрям і задум;
- наявність зброї;
- консультації з іншими джерелами, наприклад, із місцевою владою (тут йдеться про консультації поліції зі складу операції ООН з представниками місцевої влади);
- потенційну небезпеку для людей і майна.

3.2. Причини виходу натовпу з-під контролю

У більшості випадків натовпи, що мирно зібралися, не являють собою проблем для громадського порядку. Однак є деякі обставини, що можуть створювати небезпеку трансформування натовпу в агресивний:

- ефект спускового механізму;
- невпевненість або незгода людей з тим, що відбувається;
- відчуття у людей, що час йде даремно;
- натовп не має внутрішньої організації;
- люди втомилися чекати;
- має місце умисний саботаж;
- погане планування / недолік культури організаторів;
- дії поліції або учасників зустрічної демонстрації.

Натовп складається з людей, які, хоча, можливо, дуже мотивовані і захоплені, але також залежать від своїх власних потреб. Дощова або холодна погода може викликати роздратування у всіх, за винятком кількох дуже мотивованих і дисциплінованих осіб. Як спусковий механізм можуть діяти й інші фактори, такі як саботаж, недоробки на етапі організації, контакт із зустрічною демонстрацією і надмірна реакція правоохоронних органів.

При цьому слід мати на увазі можливість того, що деякі особи або групи у складі неагресивного натовпу (наприклад, організованої демонстрації) можуть підбурювати до руйнувань, до насильства, до знищення власності і провадження влади. В арсеналі цих осіб є такі засоби, як:

- мотивації;
- заворушення;
- заколот;
- паніка.

Мотивація до заворушення може бути створена штучно. Присутність у натовпі мотиваторів-агітаторів, а також проникнення до неї злочинців може призвести до спалаху насильства. Насильство може стати результатом

дій і демонстрантів, і поліції. Щоб обмежити ескалацію насильства, необхідно ретельно продумати дії поліції.

Заворушення небезпечні тим, що протягом них окремі особи або невеличкі групи сприяють доведенню ситуації до серйозних порушень громадського порядку, що також розвиває загальну метушню.

Заколот сприяє розвитку надзвичайно нестабільного середовища. Одна або кілька груп або осіб у натовпі загрожують іншим особам чи майну або діють стосовно них із застосуванням насильства.

Панічна реакція учасників може виникнути з високим ступенем ймовірності при трансформації неагресивного натовпу в агресивний. Люди можуть відчуття, що їхня безпека перебуває під загрозою. Це може створити стресову ситуацію «бий або біжи». Люди в натовпі, що намагаються покинути небезпечну зону, можуть виявити, що шляхи до відходу заблоковані. Це часто призводить до бурхливої реакції. Паніку і замішання підсилює використання владою засобів боротьби із заворушеннями.

3.3. Тактика натовпу

Згідно зі сказаним вище, всі види тактики натовпу слід насамперед розділити на такі групи:

- ненасильницькі види (наприклад, сидяча демонстрація);
- насильницькі види.

Окремі особи і невеликі групи в натовпі використовують величезну різноманітність тактики протистояння владі, підриву порядку і створення заворушень для досягнення своїх цілей. Ця тактика може бути спланованою або ситуативною, насильницькою або ненасильницькою.

Заввичай вливання окремих осіб і невеликих груп у натовп не пов'язане з насильством. Ненасильницькі дії натовпу можуть створити проблеми для влади, тому що вони знаходяться в прямому протиріччі з тим, чого влада хоче добитися від них. Наприклад, вони відмовляються йти на вимогу, зчіплюються руками, сидять перед або навколо територій і будівель, які влада намагається очистити.

Перехід від неагресивного натовпу до натовпу агресивного може бути дуже жорстоким і руйнівним. Такий натовп завдає фізичні удари перехожим, іншим учасникам натовпу або поліціантам, які перебувають на місці подій. Він може знищувати приватну і суспільну власність, підпалювати, кидати коктейлі Молотова, використовувати іншу зброю або снаряди, що знаходяться в їхньому розпорядженні. Деякі насильницькі методи використовуються, щоби створити плутанину або відвернути увагу від іншої діяльності. Єдині обмеження для насильницьких елементів визначаються їхніми можливостями, здібностями їх лідерів і ступенем доступності ресурсів.

Арсенал тактики (засобів і методів), яку може застосувати натовп, досить широкий: створення барикад; використання зброї і снарядів; обманні і флангові дії; участь у словесних образах; використання транспортних засобів та інших предметів; підпали; використання невинних і слабких людей; інтенсивне метання предметів; автомобільні аварії; дії в зонах руйнувань і нетрів; нанесення ножових ударів; використання вогнепальної зброї; використання панічних реакцій; задуха; руйнування; кидання коктейлів Молотова; насильство заради насильства; знищення майна; мародерство; снайперська стрільба; застосування вибухових речовин.

Організований агресивний натовп прагне придушити, збити з пантелику, заплутати і стримати поліцію, використовуючи описані тактики. Сильні натовпи можуть спурджувати фізичні перепони, що перешкоджають руху і не дозволяють владі входити в певні райони або будівлі. Жінок, дітей і літніх людей часто використовують в якості бар'єрів у масових заворушеннях і розміщують перед натовпом, щоб обмежити реакцію поліції. Коли невинні і слабкі знаходяться прямо перед владою, агресивні індивідууми або групи, що стоять за ними, намагаються спровокувати реакцію влади. Часто ця тактика полягає

у використанні ситуації в очах ЗМІ для дезінформації. Незважаючи на перше враження про те, що іноді вони слабкіші, жінки, діти і люди похилого віку можуть бути так само віддані справі, як і ті, хто стоїть за ними. Снайперський або масований вогонь з натовпу, будівель або інших прихованих позицій іноді може бути ефективним інструментом для терористів або інших воєнних учасників заворушень, які використовують натовп для прикриття своїх дій. Бунтівники можуть використовувати металеві вибухові речовини по-різному. У гіршому разі вибухові речовини можуть бути використані для вбивства, поранення або підризу представників влади, які гарантують громадський порядок.

3.4. Аналіз загроз, які виходять від натовпу

Для повноцінної оцінки натовпу слід знайти відповіді на такі питання:

- З кого в основному складається натовп і з кого сформовано його ядро?
- Хто ці люди і яка основна особистість натовпу?
- Які їхні цілі?
- Який склад натовпу і чи є в ньому відомі фракції?
- На що вони здатні?
- Яким є їхній традиційний поведінковий культурний репертуар?
- Коли і де вони зберуться?
- Куди вони підуть?
- Які можливі цілі насильства?
- Коли і куди вони розійдуться?
- Чи плануються наступні зібрання?
- Який найгірший сценарій?

3.5. Першорядні завдання підрозділу під час взаємодії з натовпом

Збір і аналіз інформації про подію має вирішальне значення для підвищення ефективності планування діяльності СПП і реагування на інциденти, пов'язані з управлінням натовпом. Водночас під час оцінки впливу від очікуваної події насамперед слід враховувати необхідність:

- захищати права людей на законних підставах збиратися і висловлювати свою думку;
- підтримувати мирну обстановку;
- направляти працівників поліції для збору інформації і, в кінцевому підсумку, для збору доказів;
- сприяти діяльності, пов'язаній із подією;
- сприяти місцевій владі у забезпеченні громадської безпеки;
- боротися з незаконним поведінням, що відбувалося в минулому, у поточному часі або очікується.

Попередня оцінка обстановки може містити визначення: часу події, тривалості, місця, типу запланованої діяльності.

4. Облік поведінкових теорій під час стримування натовпу

Під час планування та здійснення протидії натовпу розуміння поведінки натовпу є основоположним. Поєднання даних теорії про поведінку натовпу з поточними фактами дозволяє скласти більш адекватний план дій. Маючи в своєму розпорядженні цю інформацію, можна з готовністю реагувати на зміни обставин так, щоб дії СПП були проактивними (попереджуючими), а не реактивними (відповідними). Існує кілька теорій поведінки натовпу, деякі з яких необхідно враховувати в цій діяльності.

4.1. Класична модель натовпу

Гюстав Ле Бон, французький соціальний психолог, основоположник психології натовпу, яка пояснює, чому люди у складі груп роблять певні речі, в 1895 році у своїй книзі «Натовп: дослідження народного мислення» відзначав, що поведінка натовпу пояснюється «колективною расовою несвідомою» якістю, властивою натовпу, що перевершує індивідуальні почуття особистості, а також особисту відповідальність [10]. За його словами, люди, звільнені від особистої відповідальності, будуть вести себе більш примітивно. Ле Бон стверджував, що «завдяки

тому факту, що вона стає частиною організованого натовпу, людина спускається на кілька сходинок по сходах цивілізації». Пізніше зазначені ідеї розвивалися у працях З. Фрейда, зокрема, у книзі «Психологія мас і аналіз людського «я»» [11].

4.2. Основні висновки сучасної науки про поведінку натовпу

Сформульовано три важливі концепції, що відображають погляд на поведінку натовпу:

- Поведінка натовпу створюється індивідуумами: кожен з них реагує й обробляє інформацію за своїм унікальним шаблоном, забезпечуючи різноманітність натовпу.
  - Поведінка натовпу залежить від контексту (фізичного і соціального) і взаємодією із зовнішніми факторами і впливає на індивідуальний вибір в будь-якому контексті.
  - Поведінка натовпу динамічна: поведінка в натовпі постійно змінюється, і вона заснована на постійній взаємодії між людьми і навколишнім середовищем протягом часу.
- У цьому сенсі поведінка натовпу являє собою складну систему з безліччю потенційно взаємопов'язаних факторів, які відіграють важливу роль. Кожен крок у часі являє собою унікальну картину.

4.3. «Теорія зараження»

Ле Бон свого часу сформулював також «теорію зараження», згідно з якою натовп здійснює на своїх членів вплив, подібний гіпнотичному. Ефект зараження, на його думку, визначається такими факторами, як:

- емоції;
- вплив на різних людей, що знаходяться в натовпі;
- почуття анонімності;
- натовп та індивідуальна поведінка;
- зміщення моральної відповідальності;
- вплив поведінки натовпу.

Цей ефект у поєднанні з анонімністю належності до великої групи людей, навіть всього на один момент, призводить до нелогічної, емоційно зумовленої поведінки. У підсумку натовп набуває власного життя, стимулюючи емоції і підштовхуючи людей до ірраціональних, навіть насильницьких дій.

4.4. «Модель соціальної ідентичності, що виробляється»

Модель соціальної ідентичності, що виробляється (Elaborated Social Identity Model – ESIM), – це соціально-психологічне пояснення поведінки натовпу, яка містить групові взаємодії, наприклад поліція проти натовпу [12]. ESIM описує поведінку натовпу на основі того, як люди сприймають себе як членів групи, з погляду їх соціальної ідентичності [13], а також визначають своє місце, рівень і роль в натовпі [14; 15]. Ці концепції пояснюють, наприклад, як людина, яка сприймає себе футбольним уболівальником, буде діяти як футбольний уболівальник. Відповідно до цієї моделі, відповідальність за насильство повинна бути розділена між натовпом, що зібрався, і контролюючими силами. У ній стверджується, що дії і реакція підрозділу по контролю над натовпом відіграють значну роль у рівні насильства, і вина за рівень насильства покладається на правоохоронні органи. З цієї причини члени СПП повинні повністю контролювати свої дії, реакцію і поведінку, а також те, як вони впливають на стан, поведінку і дії натовпу, що зібрався, і окремих його учасників.

4.5. Взаємодія «двох натовпів»

Дії натовпу, а також зустрічні дії поліції з підтримки і наведення порядку значною мірою можуть бути описані, як «взаємодія двох натовпів»:

- протестувальники і люди в формі;
- дія, реакція і протидія;
- дії і реакції керуючої сили відіграють значну роль у подальшому розвитку ситуації;
- метафора танцю.

Аналогія з танцем полягає у тому, що ескаляція напруженості і можливість насильства починається, коли одна або інша сторона порушує «правила кроків». Порушуючи неявні правила, що мають на увазі, один або інший натовп ініціює входження їх обох до циклу дії, реакції і протидії, що постійно нагнітається.

5. Критичні фактори, врахування яких може допомогти прогнозувати результати розвитку масових подій

До цих факторів належать такі:

– Тактичні та стратегічні рішення (наприклад, стримування або примусове розсіяння натовпу) можуть збільшувати або зменшувати ймовірність виникнення напруженості і насильства.

– Політичне втручання або дипломатичні обмеження впливають на тактику і стратегію поліції, обмежуючи доступні варіанти (наприклад, обмеження використання хімічних подразників).

– Довільне і неконтрольоване застосування нелетальних засобів, таких як розпорошення хімічного подразника на натовп, що складається з учасників, представників ЗМІ, глядачів і перехожих, може посилити напругу, зосередити увагу на виконавців і призвести до відповідної реакції на насильство.

– Накази, що віддані поліцією (наприклад, наказ розійтися) можуть бути не зрозумілі або не отримані окремими особами чи групами через мовні бар'єри (йдеться про роботу поліції ООН в будь-якій країні після збройного конфлікту), спотворене посилення або неадекватну передачу. При цьому поліція може зреагувати на ситуацію, як на відмову від покори.

– Публічні заяви і прогнози офіційних осіб у повідомленнях ЗМІ можуть викликати у натовпу тривожне очікування насильства, що може вилитися у надмірну реакцію на незначні інциденти.

– Ці очевидні приклади випадків ворожості у першу чергу впливають на поведінку маргінальних учасників, яка підсилює напруженість серед основних учасників. Їхня поведінка значно агресивніша, ніж поведінка інших людей з аналогічними обов'язками в тій самій групі.

– Роздільна лінія випадковим чином створює штучний кордон, який не слід переходити жодною зі сторін.

– Знеособлювання протилежного натовпу веде до посилення почуття загрози. Озвучування засудження і наклепу, що принижують людську гідність, є стереотипним уявленням протилежних натовпів.

– Майбутні події можуть характеризуватися скоріше ненормованим використанням сили, заснованим на попередньому аналогічному досвіді, ніж реагуванням на ситуацію відповідно до результатів планування і до нормативних вказівок по затриманню, обшуку та застосуванню сили.

– На те, якими будуть результати аналізу поліцією ситуації, на підставі яких будуть прийняті стратегічні і тактичні рішення, можуть вплинути забобони, особисті стереотипи, сприйняття легітимності, і, зрозуміло, прихильність до виконання поставлених завдань.

Висновки. Сьогодні з різних причин хвиля акцій протесту населення охоплює весь світ. І хоча ці явища викликаються різними причинами, вони особливо посилюються в умовах пандемії COVID-19. Подібні акції несуть за собою не тільки руйнування, мародерства, зрив роботи підприємств та установ та інші економічні втрати, але також і людські жертви. Боротьба з ними і мирне їх вирішення в першу чергу залежать від ефективної роботи поліції, яка, у свою чергу, залежить від тонкого розуміння процесів, що відбуваються в натовпі протестувальників. У цьому сенсі значний досвід накопичений сформованими підрозділами поліції ООН під час їх роботи на територіях після локальних збройних конфліктів.

Насамперед необхідно з високою вірогідністю розрізняти неагресивний та агресивний натовп, усвідомлюючи при цьому, що натовп може перейти з одного стану до іншого просто внаслідок невмілої або недоречної діяльності поліції. Розвиток натовпу має три фази, що взаємно перетікають. Завдання поліції – постійно і ретельно стежити за змінами в натовпі і, помітивши ознаки негативу, акуратно і професійно втрутитися, не викликаючи небажаного роздратування, здатного зіграти роль спускового механізму. При цьому необхідно знати, які саме загрози може створити конкретний натовп, постійно відстежувати їх розвиток, своєчасно і, по можливості, без залучення зайвої уваги локалізувати і виводити з гри їх джерела.

Все це вимагає значної теоретичної підготовки командного складу підрозділів поліції, відповідальних за взаємодію з натовпом, у плані знань типів натовпу, фаз його розвитку, зовнішніх і внутрішніх причин переходу натовпу в агресивний стан, аналізу загроз, які вже створює або в своєму розвитку може створити натовп. Ця підготовка повинна здійснюватися на основі глибокого знання теорії поведінки натовпу: врахування класичної моделі натовпу і висновків сучасної науки. Для всього особового складу потрібне проведення практичних занять, навчань із використанням всіх засобів, методів і техніки для конкретних ситуацій. При цьому кожен правоохоронець повинен усвідомлювати, що на ньому лежить складне завдання не просто «перемогти натовп», але захищати законні права та свободи громадян, включаючи і демонстрантів, чітко розділяючи осіб, які намагаються відстояти свої права, від осіб, що переступають межу закону.

ЛІТЕРАТУРА

- Haider, T., Mishra, H., Singh, R. K. Nails on road, barricades, cement walls: Delhi Police turns farmers' protest sites into fortresses. *India Today*. February 1, 2021. Available at: <https://www.indiatoday.in/india/story/nails-on-road-barricades-cement-walls-delhi-police-turns-farmers-protest-sites-into-fortresses-1764932-2021-02-01>
- Sudworth, J. Hong Kong protests: Police dismantle barricades 'in minutes'. *BBC News, Asia*, 14 October 2014. Available at: <https://www.bbc.com/news/av/world-asia-29616550>
- Wainman, L. Watch live: Pro-Trump protesters break police barricades at Capitol. *ABC10*, January 6, 2021. Available at: <https://www.abc10.com/article/news/local/protests/pro-trump-protesters-capitol-police-face-off-break-barriers/65-769a51a2-bb58-4a55-bec5-e3651159b213>
- Войтюк Т. Спалені барикади та автівки. Тисячі парижан вийшли на протести проти нових повноважень поліції. *Associated Press*. 5 грудня 2020. Available at: <https://suspiine.media/85824-spaleni-barikadi-ta-avtivki-tisaci-parizan-vijsli-na-protesti-proti-novih-povnovazhen-policii/>
- Myanmar protesters set up barricades as riot police fire stun grenades and tear gas. *Reuters*. Tuesday, March 02, 2021. Available at: <https://www.reuters.com/news/picture/myanmar-protesters-set-up-barricades-as-idUSRTX9YSWU>
- Поліція Гонконгу розбирає барикади. *BBC News Ukraine*. 14 жовтня 2014. Available at: https://www.bbc.com/ukrainian/news_in_brief/2014/10/141014_sa_hongkong_protests_police
- Smith, H. Greek Students at the Barricades in Dispute over Education Bill. *The Guardian*. 11 Feb 2021. Available at: <https://www.theguardian.com/world/2021/feb/11/greek-students-at-the-barricades-in-dispute-over-education-bill>
- Психологія натовпу й управління ним при виконанні службово-бойових завдань [Текст]: навч. посіб. / І. І. Приходько, О. В. Тімченко, С. Т. Полторак та ін. Х.: НА НГУ, 2015. 250 с.
- Public Order Management: Crowd Dynamics in Public Order OPs. UN Peacekeeping PDT Standards for Formed Police Units 1st edition 2015. 21 p.
- Le Bon, G. The Crowd: A Study of the Popular Mind. *Dover Publications, inc. Mineola, New York. Published in English: Copyrighted material*. 1896. P. 130. Available at: https://www.amazon.com/Crowd-Study-Popular-Mind/dp/0486419568/ref=pd_lpo_14_t_0/141-1862856-1001638?

encoding=UTF8&pd_rd_i=0486419568&pd_rd_r=365f18c7-1c7a-4ddc-80a7-855cbf71bc5c&pd_rd_w=NxDWq&pd_rd_wg=S1wsw&pf_rd_p=337be819-13af-4fb9-8b3e-a5291c097ebb&pf_rd_r=EQ7V9G7G5FK6HSN8R6CM&psc=1&refRID=EQ7V9G7G5FK6HSN8R6CM

8. Фрейд З. «Психология масс и анализ человеческого «я». М: Азбука. 2016. Год первого издания 1921. С. 192.

9. Drury J., Reicher S. Collective Action and Psychological Change: The emergency of New Sociological Identities. *British Journal of Social Psychology* (2000), 39 pp. 579-604. Available at: <http://www.sussex.ac.uk/affiliates/panic/DruryReicher2000.pdf>

10. Tajfel, H. Human Groups and Social Categories – Studies in Social Psychology. *British journal of social Psychology* (1982). 21, pp. 189-201.

11. Turner, R.H., Killian, L.M. Collective Behavior. *Prentice-Hall*, 1987. P. 414.

12. Turner, J.C., Oakes, P.J., Haslam, S.A., McGarty, C. Self and Collective: Cognition and Social Context. *Personality and Social Psychology Bulletin* 20(5), October. 1994, pp. 454–463.